

Ігор Ліхтей

ВІДНОСИНИ ЧЕСЬКОГО КОРОЛЯ ВАЦЛАВА I ЗІ СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ у 1240–1247 рр.¹

DOI: 10.58407/litopis.240603

© I. Ліхтей, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

Мета дослідження – простежити відносини чеського короля Вацлава I Приємисловича зі Святим Престолом протягом 1240–1247 рр. **Методи:** проблемно-хронологічний, історико-системний та аналітичний. **Наукова новизна** полягає в комплексному висвітленні відносин чеського короля Вацлава I з Папами Григорієм IX та Інокентієм IV на тлі суспільно-політичних подій у Священній Римській імперії. Йдеться про протистояння цих римських понтифіків із німецьким імператором Фрідріхом II Штауфеном. Упродовж 40-х рр. XIII ст., попри очевидні симпатії Вацлава I до Фрідріха II Штауфена, не припинялися контакти Чеського королівства зі Святим Престолом. Папська курія дедалі активніше втручалася в церковні справи в Чехії та Моравії, що було пов'язано з затвердженням празького та оломоуцького єпископів. У протиборстві з Фрідріхом II Штауфеном для Апостольської столиці важливо було переманити чеського володаря на свій бік. Головна ж мета зовнішньої політики Вацлава I полягала в одруженні його сина з племінницею австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга, що відкривало Приємисловичам шлях до панування на альпійських землях. Імовірність такого династичного шлюбу чітко окреслилася за понтифікату Інокентія IV. Тож при вирішенні цього питання чеський король намагався маневрувати між двома силами (папою та імператором), прагнучи відстояти власні інтереси й домогтися певних поступок від Святого Престолу. Очевидно, саме тому Вацлав I тривалий час чинив перешкоди утвердженню на оломоуцькій кафедрі папського ставленика – єпископа Бруно.

Ключові слова: Чеське королівство, Святий Престол, Священна Римська імперія, чеський король Вацлав I, Папа Григорій IX, Папа Інокентій IV, Фрідріх II Штауфен.

На початку XIII ст. за понтифікату Папи Інокентія III (1198–1216) зросла політично-церковна могутність Святого Престолу. Однак вона не тривала довго, позаяк досить швидко з'явився серйозний супротивник Папської держави в особі німецького володаря Фрідріха II Штауфена (1212–1250), який утвердив свою владу в Священній Римській імперії та Сицилійському королівстві. Після смерті Інокентія III новим Папою став кардинал Ченчіо Савеллі, який зійшов на Апостольський Престол під іменем Гонорія III (1216–1227). У листопаді 1220 р. він коронував Фрідріха II імператорською короною. При цьому Гонорій III сподівався, що в такий спосіб заохотить Фрідріха II вирушити в хрестовий похід, організувати який той пообіцяв ще 1215 р. Папі Інокентієві III під час своєї королівської коронації.

Та Фрідріх II, зайнятий вирішенням питань Сицилійського королівства, і надалі продовжував відтерміновувати збройну виправу, а Папа йшов йому на поступки. Нарешті в липні 1225 р. в Сан Джермано поблизу Монте Кассіно між Гонорієм III та Фрідріхом II було укладено угоду, відповідно до якої імператор повинен був розпочати хрестовий похід не пізніше серпня 1227 р., інакше йому загрожувала екскомунікація. Однак у березні 1227 р. Гонорій III помер, тож похід на Схід знову не відбувся.

Кардинали одразу ж обрали Римським Папою рішучого та владного Григорія IX (1227–1241), за понтифікату якого протистояння з Фрідріхом II стало неминучим, ба більше – переросло у відкриту боротьбу. Уже невдовзі після своєї інтронізації Григорій IX відлучив імператора від Церкви. У результаті, між Фрідріхом II та Папою спалахнула війна. Імператор підбурив римлян до повстання, і Григорій IX був змушений рятуватися втечею. Військо Фрідріха II вторглося у Папську державу. Натомість збройні сили Григорія IX та Ломбардської ліги (об'єднання північно-італійських міст) здійснили інвазію в

¹ Доповідь була виголошена на X Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 15 червня 2024 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

Апулію. 1228 р. Фрідріх II, з метою посилення власного реноме й бажання реабілітуватися в очах суспільства, нарешті відплив до Святої Землі. Після повернення наступного року з хрестового походу він розгромив війська Григорія IX та його союзників. Наприкінці літа 1230 р. при укладенні миру в Сан-Германо Папа зняв з Фрідріха II анафему. Щоправда, монарх був змушений пообіцяти курії відшкодувати всі збитки та піти на поступки в церковній сфері в Сицилійському королівстві.

Певний час у відносинах між Фрідріхом II та Григорієм IX панував мир. Імператор зосередив основну увагу на зміцненні влади. Він подбав про високий політичний рівень Сицилійського королівства, перетворивши його на сильну централізовану монархію, де управлінські функції виконували державні службовці. Це було щось абсолютно нове, порівняно з устроєм тогочасних феодальних країн. У Німеччині натомість Фрідріх II придушив повстання свого сина Генріха VII, а потім виступив проти його союзників – Ломбардських міст, вирішивши потамувати їхнє прагнення до автономії та знову посилити авторитет імператора в Італії. Наприкінці листопада 1237 р. у битві біля Кортенуова неподалік Бергамо імператор розгромив війська Ломбардської ліги. Міста Північної Італії були готові укласти мир, але не погоджувалися на безумовну капітуляцію, як вимагав Фрідріх II.

Союзником Ломбардської ліги став Григорій IX. Між ним та імператором знову розпочалося протистояння, позаяк Фрідріх II постійно порушував права Церкви. Та найбільше Григорія IX обурило те, що Фрідріх II одружив свого позашлюбного сина Енцо зі спадкоємицею Сардинії, при цьому іменуючи його королем. Учинив так попри те, що Сардинія була леном Апостольського Престолу. Переконавшись в упередженості Фрідріха II, який прагнув зробити Рим головним містом своєї імперії й обмежити владу Папи, у березні 1239 р. Григорій IX вдруге відлучив Фрідріха II від Церкви та звільнив усіх його васалів від присяги вірності².

У цьому протистоянні для Григорія IX неабияке значення мала позиція чеського короля Вацлава I (1230–1253). На той час він підтримував Фрідріха II. До обрання цього Штауфена на німецький трон активно долучився Вацлавів батько – Пршемисл Отакар I (1197–1230). Натомість Фрідріх II видав 1212 р. «Золоту буллу сицилійську», яка підтверджувала спадковість королівського титулу Пршемисловичів та врегульовувала відносини Чеської держави зі Священною Римською імперією. До того ж, дружиною Вацлава II була Кунігунда, донька Філіппа Швабського, дядька Фрідріха II Штауфена³.

Політична прив'язаність Вацлава I до імперського табору не могла, однак, перешкодити будь-якому контакту з Апостольським Престолом. Водночас Папа теж прагнув посилити вплив у Чеському королівстві, надто, коли цьому сприяли внутрішні події, які там відбувалися. Ідеться про Празьку та Оломоуцьку єпископські кафедри, які восени 1240 р. стали вакантними: у вересні 1240 р. помер празький єпископ Бернард (1236–1240), а наступного місяця відійшов за межу й оломоуцький владика Роберт (1201–1240). Зауважимо, що тоді в Чеському королівстві не було архієпископства, а празька й оломоуцька дієцезії підпорядковувалися архієпископству в Майнці.

Празьке єпископство недовго залишалася без очільника. Того ж таки 1240 р. Празький капітул обрав єпископом каноніка Миколая (Микулаша), людину незнатного походження з с. Уезда-під-Петрин. Позаяк ще 7 квітня 1239 р. Григорій IX виголосив майнцькому архієпископу Зігфриду III фон Епштейну (1230–1249) анафему через його прихильність до Фрідріха II Штауфена, то Миколай задля підтвердження свого обрання поїхав до Рима. Папа не лише затвердив Миколая на Празькій кафедрі, але 29 травня 1241 р. особисто висвятив у сан єпископа. Відтак римський понтифік надав Миколаєві привілей, відповідно до якого майнцький архієпископ протягом чотирьох років не міг застосовувати проти нього церковне покарання без спеціального дозволу Святого Престолу. Оскільки в ті часи прелати, які мали право запроваджувати церковні покарання, зловживали своїми повноваженнями ще й із політичних міркувань, а празький владика мав підстави побоюватися архієпископа Зігфрида III, прибічника імператора, то згаданий привілей був справді благом для Миколая⁴.

Саме тоді, коли новообраний празький єпископ перебував у Римі, чеському монархові довелося протистояти монголо-татарам, які рухалися в Центральну Європу двома потоками. Головні сили нападників під проводом хана Батия вторглися в Угорське королівство. Чеським землям загрожував менш чисельний монгольський підрозділ, яким командував

² Rycardi de Sancto Germano notarii chronica. *Monumenta Germaniae historica. Scriptorum* / Ed. Heinricus G. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, MDCCCLXVI. T. XVIII. P. 344–377; Alberti P. Papežové. Díl třetí. Část čtvrtá. Od Inocence III. po sv. Celestina V. (r. 1198–1294). Přešov: nákladem Nového Národa, 1938. S. 97–129; Dolinský J. Dejiny cirkvi. Druhý díl. Středověk. Bratislava, 1997. S. 233–235.

³ Ліхтей І. Між Штауфенами і Вельфами: консолідація Чеського королівства та зміцнення його міжнародного статусу за правління Пршемисла Отакара I (1197–1230). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011.

⁴ Alberti P. Papežové. Díl třetí... S. 137–138.

Орду-Еджен (старший брат хана Батия), який прямував через Малопольщу й Сілезію на захід. На початку квітня 1241 військо Орду-Еджена в битві на Доброму Полі під Легницею здобуло перемогу над збройними дружинами сілезького князя Генрика II Побожного (1238–1241). Звістка про це застала Вацлава I в Кладську, коли він зі своїми бойовими з'єднаннями вирушив назустріч ворогу.

Імовірно, невдовзі після Легницької катастрофи, чеські воєводи відбили напад одного з монгольських підрозділів, який намагався пробратися до Кладсько. Головне завдання Вацлава I полягало в тому, щоб не пропустити нападників углиб чеських земель. Після маневрування біля Кладська король Вацлав I попрямував на Мейсен, де з'явився якийсь монгольський загін, що, можливо, заблукав. Дорогою Вацлав I довідався про плондрювання Моравії. До цього спричинилося основне військо Орду-Еджена, яке через Моравію прямувало з Сілезії на південний схід. Попри неймовірне бажання, чеський король аж ніяк не міг наздогнати монголо-татар, адже вони з вражаючою швидкістю пронеслися Моравією, спустошили її та, не зустрівши серйозного опору, дісталися до Угорщини і там з'єдналися з головними силами хана Батия⁵.

Не зважаючи на монголо-татарську загрозу, протистояння між римським понтифіком та імператором продовжувалося. Папа Григорій IX робив усе для того, щоб скликати в Римі церковний собор, який мав позбавити імператора влади. Однак у травні 1241 р. флотилія Фрідріха II Штауфена, на чолі якої стояв його син Енцо, між островами Монте-Крісто та Джільо, неподалік від Ельби, напала на генуезькі кораблі, що доправляли до Рима для участі в засіданнях собору понад сотню прелатів, кардиналів, єпископів і абатів. Їх було доставлено в Неаполь і взято під пильну варту в оточеній морем фортеці, розташованій неподалік від міста. Тож собор так і не відбувся, а Фрідріх II Штауфен узяв в облогу Рим. У серпні того ж таки 1241 р. Григорій IX відійшов у Вічність. На сімнадцятий день після свого обрання помер і його наступник – Папа Целестин IV. Відтак упродовж одного року й восьми місяців папський престол залишався вакантним⁶.

Імператор Фрідріх II Штауфен міг почуватися володарем усієї Італії. Ще 1241 р. він змусив Белу IV скласти ленну присягу, пообіцявши йому підтримку німецького війська для того, щоб вигнати з Угорщини монголо-татар. Та попри це, становище Фрідріха II не покращилося. 1242 р. відбулася поляризація позицій окремих імперських князів. У цьому контексті вирішальне значення мала угода, укладена між кельнським архієпископом Конрадом фон Гохштаденом (1238–1261) та майнцьким архієпископом Зігфридом III, спрямована проти імператора. Її кінцевою метою були пошуки кандидатури нового «антикороля». Для цього найбільше підходив тюринзький ландграф Генріх IV Распе (1227–1247), який також перебував у хороших відносинах із чеським володарем.

Отже, 1242 р. майнцький архієпископ Зігфрид III, який до цього часу був опорою Штауфенів, перейшов на бік опозиції. Його вчинок завдав серйозного удару політичним амбіціям Фрідріха II. Він позбавив Зігфрида III повноважень регента, які той виконував при синові імператора Конрадові IV, поки батько воював в Італії. Ці функції було покладено на чеського монарха Вацлава I та тюринзького ландграфа Генріха IV Распе. Кожен із них отримав титул *procurator sacri imperii per Germaniam*⁷.

Посилення влади Вацлава I та Генріха IV Распе спонукало приєднатися до табору опозиціонерів баварського герцога Людвіга II. В німецькій частині Священної Римської імперії визрівало збройне протистояння, до якого активно готувався і чеський король. Майнцький архієпископ став погрожувати Вацлавові I, обіцяючи, в разі його втручання в німецькі справи, запровадити проти нього інтердикт. Та погрози такого ґатунку, на думку Р. Антоніна, були нічим іншим як голослівними деклараціями⁸. Щоправда, можливості Вацлава I дещо обмежилися через чергове вторгнення восени 1242 р. в південну Моравію

⁵ Ліхтей І. Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 р. *Стародавнє Причорномор'я*. Одеса, 2021. Вип. XIII. С. 237–242.

⁶ *Chronica regia Coloniensis. Recensuit Georgius Waitz. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1880. P. 279, 281–282; Matthaei Parisiensis, monachi Sancti Albani, Chronica majora / Ed. Luard H. London: Longman, 1877. Vol. IV. P. 126–128; Monumenta Germaniae historica: inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. Cronica fratris Salimbene de Adam ordinis Minorum. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCXV – MDCCCXIII. P. 174; Beceli E. Выборы папы. Від святого Петра до Франциска. Жовква: Місіонер, 2014. С. 78–79; Gregorovius F. History of the city of Rome in the Middle ages. London, 1897. Vol. V. Part. I. P. 205–217; Alberti P. Papežové. Díl třetí... S. 131–132, 167, 169–170; Dolinský J. Dejiny cirkvi Druhý díl... S. 236 – 237.*

⁷ Бильбасов В. Поповский король. Генрих IV Распе. Ландграф Тюрингии из дома Лудовика Бородатого (22 мая 1246 – 17 февраля 1247). Киев: ВЪ университетской типографии, 1867. С. 59; Žemlička J. Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 164; Vaníček V. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II., 1197–1250. Praha-Litomyšl: Paseka, 2000. S. 362; Antonín R. České země za posledních Přemyslovců. Praha: Libri, 2012. T. I (1192–1253). S. 378.

⁸ Ibid.

загонів австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга (Войовничого), тож чеські вояки були змушені боронити тамтешні рубежі.

Не з'ясованим, однак, залишається питання про те, чи Фрідріх II Бабенберг, який панував у Австрії та Штирії, вторгся у володіння Вацлава I з власної волі, чи його дії обумовлювалися можливими коаліційними перемовинами з баварським герцогом. Дослідник Р. Антонін, наприклад, вважає, що це була особиста авантюра австрійського герцога. Втім Вацлава I не вдалося заскочити зненацька, позаяк на той час його війська перебували в бойовому стані, готуючись відстоювати чеські інтереси в Німеччині. Тож Вацлав I вигнав Фрідріха II Бабенберга з Моравії, наздогнав його під час втечі та змусив визнати всі попередні домовленості, досягнуті між ними. Після цього чеський король знову поспішив втрутитися в німецькі справи⁹. На поч. 1243 р. Вацлав I знову зібрав військо з наміром втрутитися на землі архієпископа Зіґфрида III, та похід, зрештою, так і не відбувся¹⁰.

У червні 1243 р. Римським Папою став учений-правник, генуезький кардинал Синібальдо Фієскі. Він зійшов на апостольський престол як Інокентій IV (1243–1254). Позаяк ще до свого обрання Інокентій IV вважав за доцільне досягнення згоди з Фрідріхом II Штауфеном, то імператор прихильно поставився до нього й навіть звільнив церковних ієрархів, ув'язнених у фортеці неподалік від Неаполя. Наприкінці березня 1244 обидві сторони підтвердили готовність до взаємного миру, але невдовзі відбулася подальша ескалація конфлікту. Очевидно, побоюючись тиску з боку Фрідріха II Штауфена, Папа уникнув із ним зустрічі, й через Геную подався до Ліона. Так було покладено край короточасним сподіванням на примирення. Імператор не бажав відмовлятися від своїх прав на Ломбардію, а також прагнув зберегти владу Штауфенів в імперії та Сицилійському королівстві, водночас Папа та його прихильники виступали проти цього¹¹.

Із допомогою обіцянок, пропозицій та погроз меткий Інокентій IV взявся активно розхитувати табір прихильників Штауфенів в імперії. Подібну тактику він застосовував і щодо чеського короля, авторитет якого неабияк зріс після монгольського вторгнення. Насамперед Папа негативно поставився до повторного прохання Анежки стосовно внесення деяких змін у чернечий статут. Ідеться про улюблену молодшу сестру Вацлава I – Анежку (1211–1282), яку 1989 р. було долучено до лику святих.

У трирічному віці Анежку як наречену князя Болеслава Силезького було відправлено на виховання й навчання до жіночого монастиря в Тржебниці. Коли ж Болеслав у 1216 р. помер, то Анежка повернулася до Чехії, де продовжувала здобувати освіту в жіночій обителі в Доксанах. Імператор Фрідріх II вирішив одружити Анежку зі своїм сином Генріхом. З волі батьків було проведено обряд заручин, та до шлюбу справа не дійшла. Невдовзі руки й серця Анежки попросив овдовілий імператор Фрідріх II, а відтак і англійський король Генріх III. Однак Анежка вирішила зректися світського життя й заснувала в Празі шпиталь і монастир св. Франциска, куди сама вступила, склавши обітницю цноти, бідності й послуху. І монастир, і шпиталь перебували під патронатом Папи Римського. Так було покладено початок діяльності на чеських землях жіночого ордену св. Клари (кларисок) як відгалуження жебрущого Ордену францисканців.

У своїй діяльності Анежка прагнула вдосконалити духовні заповіді св. Франциска, запровадити в заальпійському регіоні більш суворі правила чернечого життя. В ту пору діяв Статут ордену, який ченці під проводом св. Франциска уклали колегіально. Саме деякі його положення Анежка намагалася змінити в подальшій діяльності монастиря. Однак Григорій IX, який у багатьох питаннях підтримував Анежку, відкинув запропонований нею проект змін до чернечих правил. Свою відмову Папа пояснив тим, що, по-перше, Статут було укладено та схвалено самим св. Франциском і затверджено Папою Гонорієм III, а Клара та її сестри пов'язані з ним обітницею; по-друге, сестри керуються цими правилами з моменту обітниці й донині; по-третє, в Ордені прийнято дотримуватися єдності, а застосування різнотлумачень у нормах є неприпустимим, оскільки може спричинити сум'яття й вагання в думках сестер. Тому Папа вимагав від Анежки та її сестер дотримання раніше ухваленого Статуту. Після смерті Григорія IX Анежка не полишала намірів щодо впорядкування чернечих правил. Але Інокентій IV теж ввічливо відмовив їй у реалізації цього задуму. В усьому ж іншому він прихильно ставився до Анежки¹².

⁹ Idid. S. 378–379.

¹⁰ Žemlička J. Století posledních Přemyslovců. Druhé přepracované vydání, v Melantrichu první. Praha: Melantrich, 1998. S. 92.

¹¹ Chronica regia Coloniensis / Recensuit Waitz G. Hannoverae, 1880. P. 285–286; Monumenta Germaniae historica... P. 175; Alberti P. Papežové. Díl třetí. Část čtvrtá... S. 171–173; Dolinský J. Dejiny cirkvi. Druhý diel... S. 237.

¹² Polc J. Svěťce Anežka Přemyslovna. Vyd. 2. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. 165 s.; Dvořáková-Malá D. Sv. Anežka Česká a její doba. *Posel z Budče*. 2011. Vol. 28. P. 1–5; Soukupová H. Svatá Anežka Česká – Život a legenda. Praha: Vyšehrad, 2015. 480 s.; Ліхтей І. Життя й подвижницька діяльність св. Анежки Чеської (1211–1282). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород: Говерла, 2017. Вип. 1 (36). С. 39–48.

До того ж Папа чинив перешкоди в справі щодо вирішення суперечки стосовно Оломоуцького єпископства. Як відомо, тривалий час, протягом 1201–1240 рр., оломоуцьку єпископську кафедру очолював Роберт. Він помер 17 жовтня 1240 р., і одразу ж після його поховання оломоуцький капітул розпочав процедуру обрання нового єпископа. Щоправда, виникло чимало перепон, позаяк майнцький архієпископ Зігфрід III під час однієї з візитацій наклав на членів капітулу інтердикт. Попри це вони обрали оломоуцьким єпископом опавського архідиякона Вілема, однак Зігфрід III його не визнав. Свою позицію майнцький архієпископ мотивував тим, що оломоуцький капітул не доклав жодних зусиль для того, щоб звільнитися від інтердикту, а Вілем упродовж трьохмісячного терміну мав звернутися з проханням про хіротонію, але не зробив цього. Тож Зігфрід III і висвятив оломоуцьким єпископом гільдсеймського каноніка Конрада фон Фрідберга. І хоча Вілем походив зі шляхетської родини, був чоловіком ученим, розсудливим, побожним і до свого обрання навіть виконував обов'язки нотаря короля Вацлава I, керманич держави теж підтримував кандидатуру ставленика Зігфріда III як очільника оломоуцької єпископської кафедри¹³.

Між Вілемом і Конрадом розгорався конфлікт, що супроводжувався взаємними обвинуваченнями, вигнанням членів капітулу, ув'язненнями. Ще Папа Григорій IX відмовився затвердити Конрада в сані єпископа. Відтак Апостольська столиця організувала розслідування, яке проводили незалежні прелати, зазвичай, із сусідніх дієцезій. Єпископ Конрад усвідомив, що його становище безнадійне, але залишався на своєму місці, традиційно демонструючи покірність владі. Та й Вацлав I не міг просто так відпустити свого візаві, позаяк це суперечило б етосу васалітету¹⁴.

Водночас у листопаді 1244 р. Інокентій IV надав Вацлаву I привілей про те, що жоден легат не має права виголошувати проти нього анафему й накладати інтердикт на Чеське королівство. Відтак римський понтифік взявся усувати формальні перепони, що стояли на заваді укладенню шлюбу Вацлавого старшого сина Владислава з Гертрудою Бабенберг (1226–1288, племінницею Фрідріха II Бабенберга) та одруженню доньки чеського короля Анежки з мейсенським маркграфом Генріхом III. Як Владислав з Гертрудою, так і Анежка з Генріхом III були родичами в четвертому поколінні. Позаяк Фрідріх II Бабенберг не мав нащадків, то перед Пршемисловичами вигукнула перспектива за допомогою шлюбу Владислава з Гертрудою отримати Австрію та Штирію. У Вацлава I з'явився шанс не просто розширити свої володіння, але й зміцнити становище Чеського королівства в Центральній Європі.

Імператор усвідомив, що може втратити свої позиції за Альпами, а тому зробив спробу повернути на свій бік Фрідріха II Бабенберга. При цьому Фрідріх II Штауфен запропонував австрійському герцогові надзвичайно щедрі подарунки. Ішлося про те, щоб Австрія та Штирія стали королівством (тобто отримали такий самий статус у складі імперії, як Чехія та Моравія). Водночас одволий Фрідріх II Штауфен став проявляти неабиякий інтерес до герцогів племінниці Гертруди, яка мала вийти заміж за Вацлавого сина Владислава, що, звичайно, неабияк насторожило чеського короля. Врешті-решт, під тиском папської дипломатії, яка невпинно поширювала вісті про невтішну долю дружин Фрідріха II Штауфена, Гертруда не захотіла стати черговою імператорською нареченою¹⁵.

Тоді Інокентій IV скликав до Ліона вселенський собор, робота якого тривала від 26 червня до 17 липня 1245 р. Головний політичний підсумок зібрання стосувався суперечки Папи з Фрідріхом II Штауфеном. Учасники собору звинуватили Фрідріха II Штауфена в тяжких гріхах і ересі, тож 17 липня 1245 р. відлучили його від Церкви, позбавили імператорських регалій, королівських та інших почестей. Відтак було ухвалено рішення провести в імперії нові вибори. При цьому собор не визнав королем Фрідріхового сина Конрада, хоча його й було обрано на німецький трон легітимно. Проти імператора перед-

¹³ Letopisové Jindřicha Heimburského. *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých*. Praha: V komisi kněhupectví Grégr a Ferd. Dattel, 1882. T. III. P. 312; Przbiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon bohemiae (Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká). *Fontes rerum Bohemicarum*. Praha: V komisi knihkupectví Edv. Valečky, 1893. T. V. P. 137; Přibík z Radenína, řečený Pulkava. *Kronika česká / Překlad Bláhová M.* Praha: Svoboda, 1987. S. 357; Dudík B. *Dějiny Moravy. Díl V, Od roku 1197 až do roku 1261*. Praha: Nákladem B. Tempského, 1878. S. 204–206; Novotný V. *České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I a Václava I.* (1197–1253). Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1928. S. 752–753; Medek V. *Osudy moravské církve do konce 14 v.: I díl Dějin olomoucké arcidiecéze*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1971. S. 86.

¹⁴ Dudík B. *Dějiny Moravy...* S. 206 – 207; Novotný V. *České dějiny...* S. 753; Medek V. *Osudy moravské církve do konce 14 v. ...* S. 86–87; Vaníček V. *Velké dějiny zemí Koruny české...* S. 366; Žemlička J. *Počátky Čech královských* 1198–1253... S. 186.

¹⁵ Ibid. S. 165; Wihoda M. *Od pohraniční marky k říšskému vévodství (907–1278). Dějiny Rakouska*. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 113; Antonín R. *České země za posledních Přemyslovců...* S. 381.

бачалося організувати хрестовий похід, ідейну підготовку до якого належало провести домініканцям та францисканцям (міноритам)¹⁶.

Водночас папська курія розпочала масштабну «чистку» серед єпископів, посилюючи, у який спосіб, тиск на світську владу. Як свідчить один із авторів так зв. Других продовжувачів хроніки Козьми, «на соборі було звільнено Конрада, який став оломоуцьким єпископом із волі світської влади; замість нього, відтак, було призначено пана Бруно»¹⁷.

На думку дослідника В. Ванічека, незважаючи на те, що Вацлав I, попри відлучення імператора від Церкви, визнавав його легітимність, Інокентій IV не застосовував проти чеського короля якихось санкцій. Він добре усвідомлював широкі можливості Чеського королівства, пов'язані з його географічним розташуванням. Завдяки цьому, Апостольська столиця мала всі шанси для того, щоб з допомогою чеського володаря утвердити свій вплив у Пруссії та на сході. Тож папа, резюмує В. Ванічек, і вирішив проштовхнути в середовище чеської еліти знакового прелата, який мав би вплив на місцеву політику¹⁸.

У вересні 1245 р. Інокентій IV усунув Конрада, примусив Вілема відмовитися від архієрейського сану, і після цих формальних перипетій іменував новим оломоуцьким єпископом свого капелана Бруно фон Шауенбурга (1245–1281). Бруно походив із Саксонії й належав до графського роду, представники якого активно долучалися до участі в хрестових походах на Святу Землю. Папа закликав Вацлава I прийняти єпископа Бруно й виявити йому королівську прихильність. Він просив Оломоуцький капітул, духовенство, міста, абатів, пробстів, прелатів та підданих виявляти обов'язковий послух і пошану Бруно як отцеві та духовному пастиреві. Усвідомлюючи, що король Вацлав не так легко примириться з новим очільником Оломоуцького єпископського престолу, Інокентій IV звернувся до багатьох впливових людей із проханням заступитися за Бруно перед Вацлавом I: до сестри короля Анежки, його синів Владислава I Пршемисла, ферарського єпископа Філіппо Фонтани, який був папським легатом, до майнцького архієпископа Зігфріда III, до чеської шляхти, рицарів та містян. Але Вацлав I не виявив великого захоплення з приводу призначення Бруно фон Шауенбурга та не створив йому умов для вступу до Оломоуцької дієцезії.

Бажаючи хоч якось підвищити авторитет Бруна, Папа 3 жовтня 1245 р. удостоїв його права носити митру та перстень, хоча той ще не був висвячений у єпископи. Проте Вацлав I залишив на Оломоуцькій кафедрі Конрада й не впустив Бруно в Чеське королівство. Навіть у квітні 1246 р. король залишався непохитним у цьому питанні, і Бруно з дозволу Папи змушений був викликати моравських священнослужителів до себе, тобто за межі країни, аби надавати їм відповідні інструкції¹⁹.

На той час чеського володаря хвилювали більш важливі справи. Як відомо, Гертруда Бабенберг відкинула пропозицію руки й серця Фрідріха II Штауфена й невдовзі отримала від Інокентія IV рекомендацію на одруження з Вацлавовим сином Владиславом. Папа аж ніяк не пов'язував цей шлюб із спадковими претензіями Пршемисловичів на землі Бабенбергів. Він переймався передусім тим, щоб не допустити посилення впливу Штауфенів у альпійському регіоні. Однак Фрідріх II Войовничий вважав якраз навпаки: герцога дратувало намагання Вацлава I укласти династичний союз із Бабенбергами, позаяк таке зближення, на його думку, було б рівносильним приєднанню їхніх володінь до держави Пршемисловичів. Тому Фрідріх II Бабенберг не поспішав давати згоду на цей союз і вкотре вторгся в Угорщину й Моравію. Та чеський король був терплячим і вміло вираховував підступні пастки австрійського герцога. Коли ж той чинив опір, то Вацлав I силою зброї нагадував Фрідріхові Войовничому про його ж обіцянки²⁰.

У січні 1246 р. моравське військо під проводом Вацлавового племінника Ульріха III з роду Шпангаймів, який був управителем у Вроцлаві, вторглося в Австрію, але біля поселення Штац (*Steutz*) було розгромлене. При цьому Ульріх III, зноємський бургграф Бочек і

¹⁶ Matthaei Parisiensis, monachi Sancti Albani... P. 430–473; Chronica regia Coloniensis... P. 287; Letopisy České od roku 1196 do roku 1278. *Fontes rerum Bohemicarum*. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého / Vyd. Emler J.; Překladatel Tomek V. Praha: Nákladem musea Království Českého, 1874. T. II. Fasc. 1. (Svazek 1). P. 285; Druhé pokračování Kosmovy kroniky. Pokračovatelé Kosmovi / Přel. Hrdina K., V. Tomek a Bláhová M. Praha: Svoboda, 1974. S. 101; Грабарь В. Вселенские соборы XII–XV вв. как органы международного общения. *Вопросы истории*. 1945. Вып. 3–4. С. 88; Alberti P. Papežové. Díl třetí... S. 173–176; Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 364–365; Dolinský J. Dějiny církvi. Druhý díl... S. 237–238. Сходознавець Лев Гумільов акцентує увагу на тому, що між гібеллінами, тобто прихильниками Фрідріха II Штауфена, і ханом Батием велися таємні перемовини. У результаті, і було ізолювано та розгромлено гвельфську Угорщину, а Фрідріх II Штауфен здобув перемоги в Ломбардії, які змусили папу Інокентія IV рятуватися втечею в Ліон, де він зміг оголосити анафему імператорові та ханові: Гумілев Л. Древняя Русь и Великая степь. Москва: Мысль, 1989. С. 512.

¹⁷ Letopisy České od roku 1196 do roku 1278... P. 285; Druhé pokračování Kosmovy kroniky... S. 101.

¹⁸ Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 366.

¹⁹ Alberti P. Papežové. Díl třetí... S. 183–184.

²⁰ Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 367; Žemlička J. Počátky Čech královských 1198–1253... S. 166.

чимало інших знатних осіб стали бранцями Фрідріха II Бабенберга²¹. Захоплений у полон Ульріх III був сином каринтійського герцога Бернгарда II та Юдіти, сестри Вацлава I²². Тож звільнення Ульріха III та інших бранців було для Вацлава I справою честі. Розпочавши перемовини і, на превеликий подив, після цієї поразки чеський король нарешті отримав те, на що терпеливо очікував і чого йому не вдавалося здобути внаслідок військових перемог над австрійським герцогом.

Ворожнеча між Вацлавом I та Фрідріхом II Бабенбергом завершилася мирними домовленостями. Австрійський герцог не лише звільнив полонених, але й погодився нарешті видати Гертруду заміж за чеського королевича Владислава й, очевидно, вже в травні 1246 р. вони відбули весілля. Під ту пору Владислав уже мав титул маркграфа Моравсько-го²³. На думку В. Ванічека, Фрідріх II Бабенберг пристав на цей шлюб задля забезпечення прикриття з тилу (з боку Чеського королівства) у війні з Угорщиною²⁴. Отже, Вацлав I наблизвся до реалізації свого давнього плану щодо династичного союзу з Бабенбергами без допомоги Інокентія IV. Тож не слід дивуватися тому, що Вацлав I продовжував ігнорувати політичні акції Папи, хоча контакти Апостольського Престолу з чеськими землями не припинялися.

Приведення ж Бруна до виконання своїх єпископських обов'язків, яке тривало більше року, перетиналося з іншими політичними акціями Інокентія IV. У травні 1246 р. Папа розпорядився обрати антикоролем, на противагу Фрідріхові II Штауфенові, тюринзького ландграфа Генріха IV Распе, котрий саме тоді перейшов на сторону гвельфів, тобто прибічників Папи. Утім ці вибори, які відбулися 22 травня 1246 р. у Файтсгехаймі (*Veitschheim*) поблизу Вюрцбурга, не отримали легітимності, позаяк у них взяло участь лише четверо архієпископів і п'ятеро єпископів, а також кілька десятків графів та інших представників знаті (чимало з них були і земель, підвладних тюринзькому ландграфу).

Папа звертався з листами й до Вацлава I, у яких наполягав, щоб той визнав Генріха Распе. Він, очевидно, сподівався, що чеський король покине табір прихильників Штауфенів, позаяк до цього часу перебував у дружніх взаєминах із Генріхом IV Распе²⁵. Проте Вацлав I не взяв участі у виборах і оминув антикороля увагою. Для Папи ж важливо було домогтися, аби чеський володар перейшов в опозицію до Фрідріха II Штауфена. Так, 5 липня 1246 р. Інокентій IV доручив своєму легатові, феррарському єпископові Філіппо Фонтані, щоб той переконав і, за можливості, навіть примусив Вацлава I підтримати Генріха IV Распе. Однак усі зусилля Папи та його легата виявилися марними²⁶.

Наприкінці 1246 р. у Чехію прибув папський капелан і пенітенціарій домініканець Готфрід, який зумів умовити Вацлава I визнати Бруно очільником Оломоуцького єпископства. До цього, імовірно, долучився й новий папський легат у Чеському королівстві кардинал Петро. Весною 1247 р. Вацлав I вирішив піти на поступки і змусив Конрада відмовитися від єпископства. При цьому він домогся для нього матеріальної компенсації та іншої сатисфакції. На вимогу чеського короля грамотою від 11 травня 1247 р. Папа звелів своєму легатові, щоб Конрадові після його резигнації було залишено в пожиттєве володіння поселення Колчов (*Kolčov*) і маєтки в містах Опаві та Келчі (*Kelč*). На поч. 1247 р. Бруно нарешті зайняв єпископську кафедру в Оломоуці. Він став одним із найвидатніших єпископів в історії Чехії й відданим побратимом, радником та помічником не лише Вацлава I, але і його сина та спадкоємця Пршемисла Отакара II (1253–1278)²⁷.

Висновки. Наприкінці 30-х рр. XIII ст. розгорілося тривале протистояння між Апостольською столицею та імператором Фрідріхом II Штауфеном. На тлі цієї ворожнечі розгорталися й стосунки чеського короля Вацлава I з Римськими Папами Григорієм IX та Інокентієм IV. Передусім ішлося про узгодження кандидатури нового оломоуцького єпископа, позаяк на цій посаді опинилося двоє церковних ієрархів: Вілем, якого обрав капітул, і Конрад, якого іменував майнцський архієпископ Зігфрід III. Король Вацлав підтримав

²¹ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I a Václava I (1197 – 1253)... S. 771–772.

²² Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II Otokara (1253–1271). Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1937. S. 69; Zemlička J. Počátky Čech královských 1198–1253... S. 157; Zemlička J. Přemysl Otokar II. Král na rozhraní věků. Praha: Lidové noviny, 2011. S. 106.

²³ Letopisy České od roku 1196 do roku 1278... P. 286; Druhé pokračování Kosmovy kroniky... S. 101; Chronica regia Coloniensis... P. 290; Annales Sancti Rudberti Salisburgenses a. 1 – 1286. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum* / Ed. Pertz G. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlicii Hahniani, MDCCCLI. T. IX. P. 789; Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III... S. 772; Zemlička J. Počátky Čech královských 1198–1253... S. 166.

²⁴ Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 367.

²⁵ Chronica regia Coloniensis... P. 289; Бильбасовъ В. Поповскій король. Генрихъ IV Распе... С. 70–79; Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 366. Историк Й. Жемлічка стверджує, що до обрання Генріха Распе долучилися двоє архієпископів, четверо єпископів та кілька представників знаті з Гессена та Тюрингії: Zemlička J. Počátky Čech královských 1198–1253... S. 165–166.

²⁶ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III... S. 773–774.

²⁷ Alberti P. Papežové. Díl třetí... S. 184; Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část III... S. 777; Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české... S. 368.

Конрада. Однак Григорій IX не затвердив жодного з них. Відтак Інокентій IV призначив оломоуцьким єпископом свого ставленика Бруно фон Шауенбурга. Щоправда, Вацлав I сприйняв рішення Інокентія IV з недовірою, і лише після певних поступок з боку Папи дозволив Бруно приступити до виконання своїх обов'язків. До того ж Інокентій IV докладав зусиль для того, щоб чеський володар став на бік антикороля Генріха IV Распе, обраного на протигау Фрідріхові II Штауфенові. Проте Вацлав не надто переймався інтересами Папи в Священній Римській імперії, передусім намагаючись вирішити питання престижу Чеського королівства. Серед них чи не найголовнішим було одруження Вацлавового сина з племінницею австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга, що відкривало Пршемисловичам шлях до омріяного панування на альпійських землях.

References

Likhtei, I. (2011). Mizh Shtaufenamy i Velfamy: konsolidatsiia Cheskoho korolivstva ta zmitsnennia yoho mizhnarodnoho statusu za pravlinnia Prshemysla Otakara I (1197–1230) [Between the Staufen and the Welfs: consolidation of the Bohemian kingdom and strengthening its international status in the reign of Přemysl Otakar I (1197–1230)]. Uzhhorod, Ukraine.

Likhtei, I. (2017). Zhyttia y podvyzhnytska diialnist Sv. Anzheky Cheskoï (1211–1282) [The life and ascetic activity of St Anzheka of Bohemia (1211–1282)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific bulletin of Uzhhorod university*, 1 (36), P. 39–48. Uzhhorod, Ukraine.

Likhtei, I. (2021). Protydiia cheskoho korolia Vatslava i monholo-tatarskii zahrozi u 1241 r. [Counteraction of the Czech king Wenceslas to the Mongol-Tatar threat in 1241]. *Starodavnie Prychornomoria – The ancient Black Sea region*, XIII, P. 237–242. Odesa, Ukraine.

Veseli, E. (2014). Vybery papy. Vid sviatoho Petra do Frantsyska [Election of the Pope. From St Peter to Francis]. Zhovkva, Ukraine.

Ліхтей Ігор Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, Ужгород, 88000, Україна).

Likhtei Ihor – candidate of historical sciences, docent, head of the department of Antiquity, Middle ages and history of Ukraine before the modern age of State higher education institution «Uzhhorod national university» (3 Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine).

E-mail: ihor.likhtei@uzhnu.edu.ua

RELATIONS OF THE CZECH KING VACLAV I WITH THE HOLY SEE in 1240–1247

The purpose of the study is to trace relations of the Czech king Václav I Prshemyslovych with the Holy See in the period from 1240 to 1247. **Methods:** problem-chronological, historical-systemic and analytical ones. **Scientific novelty** lies in the comprehensive explaining of relations of the Czech king Vaclav I with the Popes Gregory IX and Innocentius IV on the background of social & political events in the Holy Roman Empire. It is about the confrontation of these Roman pontiffs with the German emperor Friedrich II Staufen. During the 40s of the 13th c., contacts of the Czech kingdom with the Holy See did not stop despite obvious sympathy of Vaclav I for Frederick II Staufen. The papal curia intervened more and more actively in church affairs of the Czech kingdom and Moravia, which was connected with the approval of the bishops of Prague and Olomouc. In the confrontation with Friedrich II Staufen it was important for the Apostolic capital to lure the Czech ruler to its own side. The main goal of foreign policy of Vaclav I was marriage of his son with the niece of the Austrian duke Friedrich II Babenberg, which opened the way for the Prshemyslovychs to dominate the Alpine lands. The probability of such a dynastic marriage was clearly outlined during the pontificate of Innocentius IV. So when solving that issue, the Czech king tried to maneuver between the two forces (the pope and the emperor), trying to defend his own interests and achieve certain concessions from the Holy See. Obviously, that is why Vaclav I for a long time made obstacles to the approval of the papal protégé bishop Bruno of the Olomouc chair.

Key words: Czech kingdom, Holy See, Holy Roman Empire, Czech king Vaclav I, Pope Gregory IX, Pope Innocentius IV, Friedrich II Staufen.

Дата подання: 30 липня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 6 грудня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Ліхтей, І. Відносини чеського короля Вацлава I зі Святим Престолом у 1240–1247 рр. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 29–36. DOI: 10.58407/litopis.240603.

Цитування за стандартом APA

Likhtei, I. (2024). Vidnosyny cheskoho korolia Vatslava I zi Sviatym Prestolom u 1240–1247 rr. [Relations of the Czech king Vaclav I with the Holy See in 1240–1247]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 29–36. DOI: 10.58407/litopis.240603.